

POLITIČKA TEORIJA I ODGOVORI NA IZAZOVE „POLITIČKOG“

Vojislav Stanovčić, *Politička teorija*, tom I,

Beograd, Službeni glasnik, Biblioteka Sinteze, 2006, 838 str.

Političke nauke u Srbiji obogaćene su kapitalnim delom kakvo doista predstavlja prvi tom rada Vojislava Stanovčića - *Politička teorija*. Čini nam se da je radi onih čitalaca do čijih će ruku stići ovaj osvrt koji dajemo za prvi *Godišnjak* (br.1) Fakulteta političkih nauka, važno ukazati na karakter ocena koje su o Stanovčićevoj *Političkoj teoriji* dali naši najbolji poznavaooci današnje svetske literature iz oblasti političkih teorija, političke sociologije, teorije političkih sistema, političke antropologije, pravne filozofije, pravne teorije, etike, teorije kulture i drugih srodnih ili sa navedenima povezanih disciplina i oblasti. Oni su delo o kojem pišemo svrstali među radove najviših dometa. Nema nikakve sumnje da je to delo enciklopedijsko po širini zahvata, a *par excellence* teorijsko i kritičko po dubini analiza i ocena, a u isto vreme i najobuhvatnije delo iz oblasti političkih nauka u nas.

Politička teorija I je prvi od tri predviđena toma. Zato pisac u prvom tomu daje ono što je opšte i to nam kao vodič otkriva kakav će biti pristup autora problematici teorija, odnosno ideja i institucija u ostala dva toma. U uvodnom delu I toma, koji nosi naziv „**Panoptikon političkih ideja**“ (str. 15-245), nalaze se sedam poglavlja, čije ćemo naslove navesti, jer se njima prikazuje, ali ne iscrpljuje polje političkog): „Izazovi i odgovori“ (jer autor i ideje i ustanove tretira kao odgovore na izazove političkog života, a prati i proces preobražaja ideja i teorija u institucije, pri čemu se nameće misao da prve imaju i ulogu semena, a ustanove „ploda“ koji može biti i slatak i gorak, pa i otrovan); „Temelji poredaka i civilizacija“ (a temelje nalazi u normativnim, religijskim i moralnim, meta-pravnim, potom pravnim porecima na kojima počivaju ljudske civilizacije i služe kao osnova za socijalizaciju i očovečavanje ljudi; autor se poziva i na druge pisce koji za najveći ljudski izum smatraju **normu**, tj. pravilo civilizovanog ponašanja za čiji prekršaj sledi sankcija); „Učenja o smislu istorije“ (gde pokazuje uzaludnost traganja za filozofijama koje bi mogle unapred objasniti i predvideti bar osnovne tokove i pravce istorije); „Sukob i poredak“ (najveća pošast koju ljudi u međusobnim odnosima neprestano izazivaju, a najviši umovi velikih religijskih i političkih učenja se trude da nađu put do „večnog mira“; „Etika i politika“; „Čovek: podanik ili građanin?“; i „Dela značajnih istoričara i lepe književnosti o karakteru političkih pojava“ - o čijoj ćemo sadržini nešto više reći u nastavku.

Prva knjiga, glavni deo I toma, koja nosi naslov „Karakter političkih teorija“ (str. 247-698), sastoji se od tri dela: Prvi daje **Osnovne pojmove o prirodi političkog** (str. 247-444); drugi tretira **Epistemološko-metodološke probleme** (str. 445-558); a predmet trećeg dela je **Problematizacija razvitka političkih teorija** (str. 559-698). **Odabrana bibliografija** na sto četrdeset strana (str. 699-838) je podeljena u pet delova i veliki broj odeljaka koji obuhvataju radove određenih tematskih i problemskih celina.

Najpre ćemo ukazati na neke ocene kakve je o ovom delu izreklo više kompetentnih autora po čijem jednodušnom mišljenju ova *Politička teorija* može s pravom da se upoređuje sa značajnim radovima te vrste, onim delima koja su u XX veku u svetskim razmerama predstavljala doprinos političkoj teoriji i političkoj nauci.

Dr Slobodan Beljanski je o ovoj knjizi objavio relativno kratak tekst, ali vrlo pregnantne sadržine, koji je zamislio kao kratak „Uvodnik za knjigu Vojislava Stanovčića, *Politička teorija*“ (nedeljnik *Vreme*, 5. jula 2007, str. 30 i 31). Taj prikaz otkriva i da je njegov autor veoma upućen u pravno-teorijsku i srodnu, ali i mnogo širu problematiku društvenih teorija, historiografije i književnosti, kao i da uviđa značajnu ulogu koju delo koje prikazuje može imati u razvijanju liberalno-demokratske političke kulture i svesti u našem društvu. Posle ukazivanja na strukturu i sadržinu *Političke teorije* i osvrćući se na izuzetno interesantan i poučan način na više ideja analiziranih u ovoj knjizi, Beljanski za pisca ovog dela kaže da njegov „pristup problemima, razgovetnost izlaganja i sjajan stil, osim o predmetu o kojem se raspravlja, otkrivaju i narav samog autora, njegovu otmenost i njegov oprezni optimizam“. A u nastavku kaže: „Kao jednog od najznačajnijih utemeljivača naše političke teorije, uprkos činjenici da toj teoriji još uvek doprinosi i utire puteve, Vojislava Stanovčića nesumnjivo već sada možemo smatrati njenim klasikom. Stanovčićevo delo obeležavaju bar dve osobine koje je Tomas Sternz Eliot smatrao odlučujućim za označavanje veličine, trajnosti i značaja nekog stvaraoča. A to su - zrelost i sveobuhvatnost. Zrelosti individualnog duha, međutim, kako je primetio Eliot, potrebna je i zrelost socijalnog tla. Nevolja svih nas, međutim, u tome je što zrelost Stanovčićevog duha prednjači nad zrelošću naše istorijske svesti, i što, nadilazeći socijalnu spremnost na uzajamnost komparativnih civilizacija, spremnost da se uči, utiče i uticaj prima, na svojevrsan način govori i o auditorijumu do koga će ovakvi osvešćujući glasovi dopirati sporo i fragmentarno.“ (Vreme, isto, str. 31; ovaj tekst dr Beljanskog je u celini prenesen u jednom profesionalnom pravničkom časopisu, i u kulturnom dodatku jednog dnevnog lista).

Prisustvovali smo i pažljivo pratili nekoliko predstavljanja *Političke teorije* Vojislava Stanovčića, na kojima je učestvovalo petnaestak naših u tu materiju upućenih profesora i akademika. Dopisni član SANU, profesor Pravnog fakulteta, dr Danilo Basta objavio je svoje izlaganje na predstavljanju *Politička teorije* u Salonu Kluba SANU, 5. juna 2007. On je dobro

poznat i većem broju politikologa koji su se interesovali za političku i pravnu filozofiju pa su prof. Bastu upoznali preko njegovih radova, kao i prevoda, naročito o Kantu (posebno je uticajan bio *Um i sloboda*, 1974), Fihteu, Blohu, Koršu i nizu drugih. On je prirodno, znatnu pažnju poklonio onim delovima *Političke teorije* u kojima se njen pisac bavi pravno-teorijskom problematikom, a naročito vladavinom prava. Odabrali smo iz Bastinog izlaganja dva mesta koja govore o kontekstu u kojem se ovaj rad pojavljuje i o povezanosti političkih teorija sa širim istorijskim i kulturnim miljeom. Naime, namera nam je bila da našim čitaocima skrenemo pažnju na neke druge Stanovčićeve radove novijeg datuma, a o nekima smo objavili i prikaze. Ali, Basta je na početku izlaganja ne samo naveo Stanovčićeve radove objavljene u novije vreme, nego i neke pretpostavljene razloge što te radove njihov autor nije objavljivao ranije. Zato smo smatrali da je dobro navesti Bastine reči (prema Danilo N. Basta, „Politička teorija s tragovima praktičke mudrosti“, u *Samopoštovanje i puzavost*, Beograd, Pravni fakultet i Dosije, Biblioteka „Politika i društvo“, 2007, str.291-297): „Čak i onima koji ne prate pomno šta se događa u našoj političkoj nauci, nije moglo promaći da je jedan od njenih današnjih predvodnika i najznačajnijih predstavnika, Vojislav Stanovčić, poslednjih godina objavio nekoliko knjiga zaredom. Tako su samo u godini 2003. izišle tri njegove knjige: dvotomno delo *Političke ideje i religija* (Udruženje za političke nauke - Čigoja štampa, Beograd, 2003) na preko sedam stotina stranica, koje je svojevremeno predstavljeno u ovom Klubu; zatim *Vlast i sloboda* (Udruženje za političke nauke - Čigoja štampa, Beograd, 2003); najzad *Macht und Legitimität* (Dike Verlag, St. Gallen, 2003). Samo tri godine docnije, dakle 2006, Stanovčić je bio u prilici da svoju bibliografiju dopuni još dvema knjigama. To je, najpre, knjiga *Moć i legitimnost*, dakle, srpska verzija prethodno pomenute knjige, objavljena pod rednim brojem 71. u uglednoj biblioteci „Politika i društvo“, koju je, nije suviše pomenuti, uoči Drugog svetskog rata pokrenula nekolicina ondašnjih profesora Pravnog fakulteta. Konačno, prošle godine je svetlost dana ugledala ona Stanovčićeva knjiga koja nadsvođuje sve prethodne i koja je, očigledno, njegov *opus magnum: Politička teorija I*, koju je, tu nedavno, Žiri za dodelu nagrade Grada Beograda proglasio za najbolje delo iz humanističkih nauka za 2006. Ovde su ti podaci i činjenice poređani i pomenuti ne da bi nekoga napadno zablesnuli ili na prečac impresionirali. Učinjeno je to iz sasvim drugog razloga - da bi se, naime, predočilo da je došlo vreme da Vojislav Stanovčić ubira plodove svoga višedecenijskog, upornog i mukotrpnog rada u istraživanju sveta politike. Nije hteo da objavljuje po svaku cenu, koristeći brže-bolje svaku, pa i najnezatniju priliku. Naprotiv, strpljivo i istrajno, s posvećenošću koja se, pogotovu kod nas, ne susreće tako često, radio je u oblasti svoga naučnog i duhovnog zanimanja, proničući u središnje političke fenomene kao što su vlast, legitimnost, država, sloboda i dr., i ponirući u bezobalne tokove političke misli od antičkog do modernog doba.“ (nav.m., str. 291-2).

Navešćemo još jedan deo Bastinog izlaganja koji se odnosi na poglavlje koje kazuje šta nam dela značajnih istoričara i lepe književnosti kazuju o karakteru političkih pojava, o čemu i mi imamo gotovo istovetno mišljenje. Bastina upućenost u tokove antičke i novije evropske kulture čini njegove ocene tog segmenta ovog dela vrlo meritornim.

Stanovčićev postupak i ukazivanje da se kompetentnim korišćenjem istorije i lepe književnosti može doprineti razumevanju nekih političkih fenomena, Danilo Basta je ocenio rečima „da pisac ove knjige ide u red sasvim retkih pripadnika naše političke nauke koji su jasno spoznali i otvoreno pokazali da je velika književnost dubok izvor dragocenih saznanja o političkim fenomenima, u prvom redu, razume se, o vlasti, njenoj prirodi i dijaboličnosti. Doduše, psihologija vlasti bi se nekako i mogla zamisliti bez uporišta u značajnim književnim delima u kojima je ona sagledana s raznih strana, ali bi u tom slučaju neminovno bila osuđena na plitkost i oskudnost, beskrvnost i beživotnost, dakle na onu hladnu i rđavu apstraktnost od koje jedva da može biti kakve sazajne koristi. To je Stanovčić, zacelo, dobro znao kada je u epistemološki ram svoje *Političke teorije I* uključio i razmatranje pod naslovom (koji se svakako mogao formulisati spretnije!) „Dela značajnih istoričara i lepe književnosti o karakteru političkih pojava“ (str. 221-245). Pri tom nije podlegao iskušenju da između metodski stroge, jasno profilisane teorijsko-političke analize i književnih dela „obojenih“ političkim temama olako stavi znak jednakosti. S druge strane, opet, uverljivo je pokazao u kojoj meri se saznanje političke nauke ili uvidi političke filozofije mogu oploditi, obogatiti, pa i produbiti, posezanjem za delima velikih pisaca poput, recimo, grčkih tragičara, Šekspira, Dostojevskog, Kafke, našeg Andrića i drugih. Ukratko, Stanovčiću je uspelo, da se u razmatranju međusobnog odnosa političke teorije i književnosti ne nagne previše na jednu stranu. To je bilo moguće stoga što nijednog trenutka nije izgubio iz vida njihovu različnost, tj. nesvodljivost jedne na drugu.“ (isto, str. 294-5).

U predstavljanju Stanovčićeve *Političke teorije* na FPN (14. decembra 2006) učestvovalo je nekoliko profesora teorijskih disciplina iz korpusa političkih nauka, čija je kompetentnost našla izraza i u fazama koje su prethodile objavljivanju (recenziranje rukopisa i predlaganje za objavljivanje) i javnom vrednovanju ovog poduhvata (odlučivanje o nagradi).

Prof. dr Čedomir Čupić u svojoj recenziji piše: „Rad Vojislava Stanovčića *Politička teorija* je kapitalno delo politikologije, koje karakteriše sistematičnost, analitičnost, širina i dubina sagledavanja problematike političkih teorija, a sinteze u njihovoj obradi. U njemu su sintetizovane ideje, saznanja, činjenice, prikazi istorijskih i društvenih okolnosti, filozofske i etičke koncepcije, klasične i moderne teorije i razmatranja savremenih tema i problema... Ovaj rad će podsticati naučnike i istraživače, koristiti studentima koji izučavaju političke ideje i teorije, izuzetno podsticajno uticati na formiranje liberalno-demokratske političke kulture i

tolerancije kod onih koji su politički angažovani i doprineti izgrađivanju kritičkog demokratskog obrasca mišljenja, delovanja i ponašanja“.

Prof. dr Ilija Vujačić piše da Stanovčićev rad „predstavlja jedinstveni pokušaj u našoj politikologiji da se u svetlu ostvarenih dometa političke teorije na početku XXI veka pruži iscrpan kritičko-analitički pregled glavnih problema, shvatanja, ideja i ključnih dilema političke teorije od antike do danas, a posebno kontroverzi i rasprava u XX veku“... da... „autor neguje kritički odnos prema istraživanim problemima i teorijama i pruža uravnotežen kritičko-naučni pristup svakom problemu, teoriji, ideologiji i instituciji kojima se bavi.“...i da... „na kraju vredi istaći da je u ovom radu izložen rezultat višedecenijskog bavljenja problemima političke teorije, te da uz širinu oblasti razmatranja, preciznost i sofisticiranost argumentacije, kao i istančanost analize, ovaj rad predstavlja jedan od najznačajnijih istraživačkih radova u našoj politikologiji u njenoj poluvekovnoj istoriji. Istančanost analize, suptilnost zaključaka, jednostavnost izlaganja, kao i umeće da se o vrlo složenim problemima piše na jednostavan i razumljiv način, a da se ne gubi na stručnosti i analitičnosti, čine da ovo delo predstavlja i doprinos širenju demokratske kulture i tolerancije, a ne samo uvećavanju teorijskog znanja i razumevanja političkih fenomena.“

Uzimamo kao vrlo relevantno i značajno za predstavljanje ovog dela široj čitalačkoj publici u Srbiji, da je na Fakultetu političkih nauka Stanovčićevu *Političku teoriju* predstavilo nekoliko profesora tog Fakulteta, koji su sa stanovišta posebnih, ali srodnih disciplina kao što su teorija političkih sistema, politička sociologija, antropologija, politička teorija dali nesumnjivo kompetentnu ocenu i podstrek ne samo studentima nego i nastavnicima i istraživačima, kao i poruku političkim akterima, da u ovoj knjizi mogu pronaći veliki broj ideja, institucija i primera koji im na istorijskom i aktuelnom iskustvu mogu mnoge stvari osvetliti i upozoriti ih na mnoge tajne političkih enigmi.

Časopis *Politikolog* (br. 15 za decembar 2006) doneo je kratak prikaz „promocije toma I knjige prof. dr Vojislava Stanovčića“ pod naslovom *Teorija politike*. Naglašene su ocene koje su o knjizi izrečene: prof. dr Milan Podunavac, dekan FPN: da je „saglasan sa ocenom recenzenata knjige (prof. dr Čedomir Čupić i prof. dr Ilija Vujačić) da ova studija predstavlja kapitalni rad i sintezu političke teorije“; prof. dr Vukašin Pavlović „da je knjiga prof. Stanovčića sjajna potvrda uzleta produkcije u oblasti političke teorije“, a posebno je istakao problem odnosa etike i politike naglašavajući da knjiga o kojoj govore, pored ostalog, predstavlja i snažan pledoaje za povratak etike u politiku; prof. dr Čedomir Čupić „govorio je o značaju ovog kapitalnog poduhvata u oblasti politikologije koga karakteriše duboko sagledavanje složenih problema života politike“, rekavši i da je „Stanovčićev istraživački poduhvat kako naučnog i filozofskog karaktera po dubini, tako i enciklopedijskog po širini te

da ovo delo pripada najboljim radovima u oblasti političkih nauka“ (*Politikolog*, br. 15, decembar 2006, str. 13).

Politikolog je citirao i prof. dr Iliju Vujačića, koji je opširnije govorio o pojedinim delovima, tj. o strukturi i sadržini rada, da bi zaključio već gore navedenim rečima, koje će se nakon nekoliko dana pojaviti u NIN-u (od 21. decembra 2006, str. 46) kao zaključak prikaza knjige: da pruža iscrpan kritičko-analitički pregled glavnih problema, shvatanja, ideja i ključnih dilema političke teorije od antike do danas, kao i kontroverzi i rasprava u XX veku“.

U nastavku ćemo navesti još neke važne karakteristike dela o kojem pišemo, a potom ćemo navesti i nekoliko značajnih pitanja, problema, ideja i stavova koji su kao rezultat višedecenijskog rada, istraživanja i proučavanja, izloženi u *Političkoj teoriji*. Možemo reći da ova knjiga uspostavlja standarde za dalji razvoj političkih nauka u Srbiji, nudeći istovremeno na svetskim vekovnim iskustvima lepezu odgovora koja kao deo političke teorije mogu biti od pomoći i u objašnjavanju izazova i iskušenja našeg vremena.

Knjiga i počinje razmatranjem političkih ideja i institucija kao odgovora na izazove kakve predstavljaju trajni problemi političkih zajednica. I već na početku upućuje da su među najvećim izazovima oni koji se tiču političke vlasti i borbe za vlast i premoć, a sve to u vezi i sa povezanošću karaktera političkih zajednica sa društvenom prirodom čoveka (zoon politikon-a). Ali, knjiga je multi-disciplinarna i gotovo da nema relevantne teme iz oblasti društvenih nauka kojoj nije posvećena zaslužena pažnja.

Jedan od problema za istraživača i pisca jeste propitivanje ili bolje reći ispitivanje temeljnih pitanja čoveka i savremenog društva, ne samo sa strogo naučnog, nego i sa moralnog stanovišta. Jer, Stanovčić se kroz ceo rad pridržava onoga što je nagovestio već u „Uvodu“ i razvio u drugom delu knjige prve. Radi se o nekim teorijskim i metodološkim pristupima pisca, čiju suštinu on i objašnjava. Tako u „Uvodu“ najpre naglašava normativne, metappravne temelje poredaka i civilizacija, kao i značaj normi za zajednički život i za „dodeljivanje značenja“ političkim pojavama, pojmovima i ljudskim radnjama (Uvod, poglavlje II, str. 49-59). A zatim, u poglavlju V koje je naslovljeno „Etika i politika“ (str. 109-182) i koje čini gotovo 75 stranica Uvoda, daje jednu panoramu shvatanja pravde od Trasimaha do Rolsa. Pri tome, u oslanjanju na Aristotela i brojne kasnije mislioce sve do današnjih, Stanovčić naglašava značaj i zalaže se za obnovu „filozofije ljudskih stvari“ (kojom je Filozof obuhvatao etiku i politiku), pa u prilog toga na nizu mesta daje argumente u podršku svome stavu. „Filozofija ljudskih stvari“ zahteva da se pored uloge naučnog, nauke (episteme) i ljudskim stvarima koje zavise i od ljudske volje i shvatanja, mora do izražaja doći razumnost, mudrost (fronezis) i ljudski razlozi. Pišćeva shvatanja ove problematike naročito dolaze do izražaja u njegovom razmatranju „etike ciljeva i sredstava“ i u kritici „novog političkog morala“ koji on tretira i na drugim mestima, kao makijavelizam. Ova orijentacija pisca *Političke teorije* u istom duhu, rekli bi da kulminira u

poglavlju VI („Čovek: podanik ili građanin“, str. 183-220) gde se sloboda povezuje sa samosvešću i moralnom autonomijom kao elementima slobode i uslovima da se ona izbori. A dostizanje i održanje i jednog i drugog (moralne autonomije povezane sa samosvešću i slobode) uslovljava se i odgovarajućim obrazovanjem i vaspitanjem čoveka i građanina. Stanovčić navodi i još jedan uslov koji je Perikle isticao kao garant slobode, a to je hrabrost. Kao jedna dodatna, slikovita ilustracija onoga što je pojmovima političke teorije i naučnim postupkom saopšteno, dolazi osvrt na oblasti nauke koje se bave jedanputnim pojavama konkretnog (a to je istorija), a na osnovu iskustava koja nam pruža istorija - politička teorija izvodi, izvesnim uopštavanjem, svoje pojmove i zaključke, pa i posebne kategorije i teorije, koje mogu imati i paradigmatičan značaj i karakter. Autor je veoma ubedljiv u argumentima u prilog uključivanja u rad poglavlja VII Uvoda gde se govori o ulozi koju istorije i dela lepe književnosti mogu imati u „razumevanju“ političkih pojava.

Kako sam pisac knjige kaže, u ovom radu sledio je antropocentrični pristup “umereno naklonjen slobodarskim idejama, jer se čovekov položaj uzima kao polazište u razmatranju političkih ideja i ustanova i u tome se oslanjao na školu tzv. “modernizovanog liberalizma” [što je najbliže poimanju slobode kod Džona Loka i Džona Stjuarta Mila]. U knjizi se razmatra uloga ideja i ustanova, njihovo rađanje, rušenje i umiranje, vršenje uticaja i podložnost promenama, evolutivnim ili naglim i nasilnim putem, tokom dugog vremenskog perioda od najstarijih početaka do današnjih dana (pri čemu se naglašava trajna tendencija da se ideje ovaploste u institucije kao relativno trajne obrasce ponašanja).

Ukazuje se i na paradoksalnu stranu ideja. Iako je nekada očigledno da su ideje bile zamišljene da u datim situacijama donesu poboljšanje ili opšte dobro, pravdu, jednakost, slobodu ili da učvrste vrline, u stvarnosti su one često postajale izvor ili uzrok nevolja, stradanja, terora (crnog, belog, crvenog, zelenog), do te mere da bi ih se zgražavao i sam autor koji ih je stvarao. Prema svim idejama i institucijama, Stanovčić se odnosi kritičko-analitički i racionalno-skeptički. Kod njega je uvek iznova prisutan odnos etike i politike. To je jedna od optika kroz koje posmatra ulogu ideja i ustanova, a podjednako koristi i druge kao što je odnos slobode i autoriteta, odnosno on bi rekao autoriteta zakona, jer i vladavina zakona, kao vladavina prava čini ovo trojstvo kategorija normativne prirode kroz koje posmatra i filtrira ideje i ustanove. No, ovo ne znači da autor ne poklanja pažnju onim idejama i institucijama koje ne bi izdržale njegovu kritiku i optiku. Baš naprotiv, i prema tomu I i prema onome čime nagoveštava ostala dva (čijim sadržajem smo se koristili), on upravo posebnu pažnju poklanja idejama i institucijama koje dolaze pod njegovu kritiku.

Zato autor naglašava: “Predmet i zadatak koji smo pred sebe postavili nalažu da radi celovitosti i objektivnosti i drugih naučnih i pedagoških razloga, posvetimo pažnju različitim idejama i teorijama, pa i onima koje možemo označiti kao humanističko-utopističke, koje su

zbog svog karaktera često potiskivane” (str. 38). Imajući u vidu da se danas ideje i ustanove moraju proučavati i ocenjivati sa stanovišta značaja koji imaju za položaj i ulogu čoveka i građanina, u odnosu na “antropocentrizam” koji je izražavan od sofista naovamo, više je onih koje su izražavale “državo-centrizam”. To znači, da politika ima dve strane a “naučnici imaju pravo ili obavezu da obe strane osvetle i ocene, ali među teoretičarima, naravno, nema saglasnosti o tome da li praviti razliku ili obe strane podjednako tretirati” (st. 39). Na primer, da li tiraniju i demokratiju jednako tretirati?

Analiza političkih teorija i institucija i praćenje njihove istorije, kao tema ove knjige ne može se pratiti bez uslova u kojima one nastaju i deluju. U tom smislu, oni se razmatraju u kontekstu stanja i razvitka sa drugim misaonim tvorevinama koje su bliske političkim teorijama, kao što su pravna teorija, pravna filozofija, sociologija, istorija, etika, delimično i učenja velikih svetskih religija.

Dosta pažnje u ovoj knjizi posvećuje se kako antičkim, koji su to počeli, tako i savremenim autorima koji ponovo razmatraju problematiku najboljeg društvenog uređenja (nakon što je ta tematika u političkoj nauci XX veka bila potisnuta), a više savremenih teoretičara, kao što su Volcer, Rols, Nozik, Dvorkin zaokupljeni su tom temom (v. Poglavlje Etika i politika). Kako piše Stanovčić, “Razmatranja o najboljim političkim oblicima predstavljala su “opšte mesto” u velikim delima političke filozofije” (str. 378). U vezi sa ovom tematikom nastale su brojne kontroverze i veliki sporovi, a potom je pozitivizam u nauci XX veka odbacio traženje najboljeg uređenja kao nauci neprimerenu temu. Ali pisac ove knjige pokazuje kako su najviši antički mislioci u traženju „najboljeg“ političkog oblika došli do izvesnih paradigmi koje se i danas mogu, ako ne preporučiti, ono upozoriti da se na njih ne zaboravi kad se neka politička pitanja rešavaju. Jer, kako Stanovčić piše pozivajući se na Slobodana Jovanovića, postoje svega dva izuma novih političkih institucija za koje Grci i Rimljani nisu znali. A to su predstavnička demokratija i federalizam.

Autor se dosta bavi “Filozofijom ljudskih stvari”, koja se tiče ne samo sadržina i postupaka saznavanja, kao i praktičnog postupanja na osnovu saznajnog, nego i različitosti predmeta koji se saznanje”. Ova ideja se prati od Aristotela, preko Kanta do oživljavanja praktičke filozofije. Autor ukazuje, da i ako se praktična politika ogлуši o moral, proučavanje politike se mora činiti sa stanovišta moralnih vrednosti.

Platon je još u *Državniku* ukazivao da vladar mora da raspolaže sa dve vrste znanja: teorijskog i praktičnog, a praktično znanje uključuje i veštinu primene teorijskog znanja. Kantovo upozorenje glasi - radi tako da bi mogao zahtevati da maksima tvoga ponašanja postane opšti zakon. Za odgovor na pitanje šta raditi u sličnim situacijama nije dovoljno samo čisto naučno znanje (episteme) već i mudrost, razboritost, razložnost. U *Nikomahovoj etici*,

Aristotel piše da je ”praktična mudrost (*fronesis*) sposobnost pravilnog rasuđivanja u radu na onome šta je dobro za ljude” (str. 288).

Autor je poput Žan Mejnoa i Majkla Volcera, i sa oslanjanjem na mnoge autoritete koji su se pozivali na književna dela, na stanovištu da se u književnosti i književnim opisima nalazi bogata građa o shvatanjima politike data u slikama kojima se dopunjuje ono što nauka daje pojmovima i tako predstavlja doprinos potpunijem razumevanju. Citira i Lava Šestova: “Ko hoće istinu, mora se naučiti veštini čitanja umetničkih dela” (str. 225). Vojislav Stanovčić to kaže sledećim rečima: “Književnost nam punoćom i slikovitošću konkretnog nije samo dopunjavala političko-teorijske koncepcije, koje su predstavljale uopštavanja i dogradnju na iskustvima, nego otvarala dveri `ljudskog sveta i života`, u svim oblicima njegove lepote i veličanstvenosti, ali i u svojevrsnoj bedi, niskosti i gadostima” (str. 244).

Institucionalizacija ostvarivanja dobra trebalo bi da bude deo dobre politike. Poimanje politike i političkog značajno okupira autora, a ono se razlikovalo u različitim vremenima i kod različitih autora. Raspon shvatanja je veliki, a još je veći jaz koji različita shvatanja deli. Tako, na primer, Aristotel filozofiju o ljudskim stvarima koju razmatra u okvirima svoje etike, namerava da zaključi razmatranjem politike koju je smatrao “kraljicom svih nauka” ili kao “kraljevsku nauku” (*episteme bazilike*). Sa druge strane, jedno od najužih i najviše kritikovanih poimanja političkog je ono koje je dao Karl Šmit, a prema kojem je osnovni predmet politike i političke nauke sukob i “tehnika pobeđivanja neprijatelja”. U prvoj polovini XX veka sa politikom je poistovećivana država. Jedna pragmatična i uticajna definicija je ona koju je dao Harold Lasvel, koji politiku određuje pitanjem *Ko dobija, šta kada i kako? (Who Gets, What, When, How)?*. Osvrtanjem na više pokušaja da se definiše političko, autor zaključuje da se od svakoga može ponešto uzeti, ali i da se svakome može staviti neki prigovor u ime nekog drukčijeg poimanja političkog, bilo da se radi o Platonu i Aristotelu, Loku i Hobsu ili Rolsu i Noziku.

Stanovčić polazi od toga da ljudska bića po svojoj prirodi (*zoon politikon*) moraju živeti u zajednicama, ali da oblici zajedničkog života nisu prirodno dati, već ih ljudi kao u načelu slobodna i potencijalno razumna i moralna bića, udruženi u različite oblike, pronalaze kultivišu i menjaju, nekada ruše. Mudre, racionalne, razložne ideje, za koje je čovek prirodno obdaren (umom prosvetljen), stoje i iza normi i iza institucija.

Iako je i ranije bilo značajnih političkih ideja, “tek sa Platonom i Aristotelom počinje sistematsko proučavanje karaktera političkih pojava, kao i ranijih političkih ideja, kao sistematsko izlaganje misli o politici, tj. izlaganje političke teorije, i to u dva njena i danas najvažnija vida- normativne i empirijske političke teorije” (str. 364). Nakon prikazivanja shvatanja niza drugih političkih mislilaca dolazi do Kanta da bi istakao kako je on određivao teoriju kao “ukupnost praktičnih pravila, koja su shvaćena kao principi u određenoj opštosti i

koja su stoga apstrahovana od mnoštva uslova koji ipak utiču na njihovo formiranje”. Ovaj filozof je isticao da je teorija bez prakse “prazna” a praksa bez teorije “slepa”. U XIX i XX veku bilo je više onih koji su ponavljali uzrečicu da nema ništa praktičnije od dobre teorije.

Sistematska teorija se izlaže kroz analizu odgovarajućih koncepcija i osnovnih kategorija, a ona je u I tomu tek nagoveštena kroz nekoliko paradigmi, dihotomija i antinomija: poredak (vlast) i sloboda; teorija i praksa, normativna i empirijska teorija; činjenice i vrednosti, “apostoli reda” i “apostoli slobode”. Jer, tom problemu će biti posvećen III tom.

“Paradigma **normativno i stvarno** naprosto je jedan obrazac za proučavanje odnosa političkih ideja i institucija” kaže Stanovčić (str. 379) i podvlači razliku između **realističkog pristupa**, koji se bavi pitanjem *šta vlast čini* i **normativističkog**, za koji je važno *kakva bi vlast trebala da bude*. (str. 407).

Na više mesta se u knjizi se razmatra pitanje ideologija, pa i kako ideje i ideologije mogu imati različite uloge: saznavnu, integrativnu, regulativnu, usmeravajuću, legitimizirajuću. (str. 273). Autor upozorava: “Svaka ideja koja može naići na podršku može postati vladajuća tokom nekog vremenskog perioda” (str. 282). Ideologije mogu biti okrenute čovekovom oslobađanju, ali i porobljavanju (str. 395). Njihovi tvorcii teže da one budu zavodljive kao “opijum za intelektualce” (Remon Aron). Od shvatanja da su ideologije “skup ideja koje su usmerene da budu ostvarene u praksi” (str. 295), išlo se na proširivanje tog pojma, tako da danas, “u zavisnosti od pisca obuhvata različite stvari - ideje, ideale, politička shvatanja, skupove stavova prožete ciljevima koji se odevaju u vrednosti, vere, uverenja, učenja, doktrine, pogled na svet” (str. 395). Po Stanovčiću, “**uloga ideologija** je da što veći broj ljudi pridobijaju za izvesne ideološko političke projekte i pokrete kako bi se ostvarile ili sprečile izvesne društvene promene” (str. 67).

Poglavlje „**Moć/vlast kao predmet političkih teorija**“ čini jedan od ključnih delova knjige, a taj problem se i izvan ovog poglavlja razmatra u kontekstu različitih situacija i svih epoha, a i najveći broj političkih izazova uzrokovan je prirodom moći i borbom za njeno sticanje i održavanje. Svako oblik vlasti spada u to područje, pa velikim delom i država, mada ona pored vlasti i političkog nju karakterišu i druge društvene uloge, koje ipak ispunjava političkim i pravnim sredstvima. Tokom istorije političke misli, više političkih pisaca je razmatralo pojam moći, njenog osvajanja, vršenja, zloupotrebljavanja, ali i ograničavanja. Po Raslu žudnja za moći je glavni pokretač koji dovodi do promena koje treba da proučavaju društvene nauke: “..od neograničenih želja čovekovih glavne su želja za moći i slavom” (str. 417). Problem je u tome što se žed i želja za moći ne može ugasiti njenim dosezanjem, već glad i žed za njom postaje sve veća i veća, kao što se žed ne može ugasiti slanom vodom. Može se reći da što je moć vlastodržaca veća to je njihov osećaj sigurnosti manji, jer su u strahu od podvlašćenih.

Stanovčić posebnu pažnju posvećuje odnosima prava i politike, istorije i politike, a na više mesta, i razlici između prirodnih i društvenih nauka. I to ne samo u delu posvećenom metodološko-epistemološkim problemima, nego i u prvom delu gde u vezi sa „prirodom političkog“ analizira i kategorijalni aparat političkih teorija, pa i u onim delovima gde problematizuje razvitak i istoriju političkih teorija. Nakon poglavlja o moći/vlasti dolazi poglavlje „**Pravo i politika**“. Prema sadržini i piščevim osnovnim idejama lako je zaključiti da ovo poglavlje ne dolazi slučajno posle raspravljanja o prirodi moći. U poglavlju o **odnosu prava i politike** postavlja se pitanje da li je pravo ono što je pravedno (*ius quod iustu est*) ili ono što je naređeno (*ius quod iussum est*) (str. 40). Na jednoj strani su autori koji su smatrali da su moć i sila ispred prava. Za Stanovčića, “Pravo je verovatno najvažnije sredstvo ograničavanja politike i to u oba svoja značenja: kao skup normi u jednom sistemu prava koje odnose moći i vlasti regulišu, i kao skup individualnih prava (prava u subjektivnom smislu) koja takođe predstavljaju granicu svakoj vlasti koja takva prava poštuje” (str. 423). Međutim, pravo ima i distributivnu ulogu. Takođe, norme, ako su racionalne, mogu biti interiorizovane i ljudi ih prihvataju kao deo svesti i tradicije, čak i ako su nepisano pravo. Predstave i svest o pravu u značajnoj meri će uticati na ostvarenje tog prava (str. 510). Stanovčić u *Političkoj teoriji*, kao i u više drugih radova, analizira protivrečnu ulogu prava, koje je s jedne strane, sredstvo sprovođenja političke volje, a s druge strane, jedno od najracionalnijih sredstava ograničavanja svake vlasti i naročito njenih zloupotreba. On piše i kako su u trajnom sukobu **pravni ratio** i **politička volja, pravo i sila**.

Posebnu pažnju u proučavanju političkih pojava i problema, autor posvećuje **vrednovanju** - “svako pitanje najboljeg političkog i društvenog uređenja podrazumeva vrednovanja” (str. 439). Reč je o razlikovanju indikativnih i vrednosnih sudova, odnosno, onoga što *jeste* i onoga što *treba*. Ovo je posebno važno ako se ima u vidu da ima ne mali broj autora pozitivističke orijentacije koji za model društvenih nauka uzimaju prirodne nauke, i smatraju da iz političke teorije treba izbaciti vrednosne sudove i vrednovanje, koje po njima pripada moralnoj filozofiji a ne nauci. Po Stanovčiću, “vrednovanje nije prisutno samo pri interpretaciji i objašnjenju stvarnosti, odnosno činjenica, već i pri izboru predmeta istraživanja, selekcije podataka, organizaciji istraživanja, određivanju težine pojedinih `činjenica`, što opet metod istraživanja i istraživački postupak dovodi u izvesnu vezu s teorijom koja je u osnovi istraživanja” (str.479). Činjenice zahtevaju i interpretaciju i kontekstualnost. U XX veku je filozofski i sociološki pozitivizam insistirao na činjenicama. Oslanjanje na činjenice je i za Stanovčića u nauci, politici i životu veoma važno, ali on smatra, pojednostavljeno rečeno, da ciljevi života, pa i politike, moraju biti prožeti izvesnom skalom vrednosti, a da se naučnici moraju pridržavati metodološke rigoroznosti, sa svešću da tek otkrivanje istina o društvenom i političkom životu može biti dobar temelj za utvrđivanje humanističkih vrednosti za koje će

smisao dobrog života biti orijentir i oslonac u borbi protiv real-politike prožete partikularnim i uskim interesima i težnjom za opštom dominacijom. Kao primer vrlo naglašenog isticanja značaja uloge vrednosti može se uzeti navedeni stav Alfreda Vebera, koji kaže da je celo naučno traženje vezano za vrednosti (str. 383). Stanovčić ukazuje na stavove Gabrijela Almonda, po kojem u političkim naukama nema ni strogog determinizma kad se uzmu brojni mislioci XVII i XVIII veka kod kojih je preovladavao mehanicistički pristup, prema kojem bi se društvena zbivanja odvijala slično radu navijenog časovnika, niti se pak radi o potpunoj neodređenosti koju on upoređuje s kretanjem vazdušastih oblaka na nebu (str. 496). Razlikovanje **jeste i treba**, odnosno **činjenica i vrednosti** od Kanta i Mila, ima ulogu jednog od najvažnijih metodoloških principa. Maks Veber spada u one autore koji je doprineo razdvajanju analize činjenica od vrednosti u društvenim naukama. Pa opet, on je u svom eseju *Politika kao poziv* insistirao na etici odgovornosti, a u eseju *Nauka kao poziv* poručuje: “odupri se zlu, inače ćeš biti odgovoran za njegovu premoć”. Veber, takođe, kaže, “Čovek nikada ne bi dostigao ono što je moguće kad ne bi stalno iznova posezao za onim što je nemoguće” (str. 505). Društvene nauke su uvek potencijalno u opasnosti da služe nekome ili nečemu. Leo Štraus u radu *Prirodno pravo i istorija*, kaže da će poslenici društvenih nauke u XX veku učiniti ono što bi uradio Makijaveli, a to je da će s podjednakom spremnošću služiti i tiranima i slobodnim ljudima osim ako napuste dogmatsku doslednost (str. 505). O činjenicama Stanovčić raspravlja i kao metodološko-epistemološkom problemu i imperativu, ali i o ulozi činjenica i njihove interpretacije u istoriji (ukazuje na složenost i nepouzdanost istorijskih činjenica, ali i na to kako nove činjenice mogu promeniti ranije predstave).

Odnos između prirodnih i društvenih nauka, Stanovčić razmatra i kroz pitanje konstruisanja modela. Po njemu su društvene nauke složenije i drukčije od prirodnih. Mnogi pokušaju da se primene metodi prirodnih nauka i matematički modeli zaslužuju pažnju, ali u društvu se ne može, pored ostalog, izazivati eksperiment u globalnim razmerama u važnim stvarima (str. 526). Insistiranje na objektivnosti je takođe naučni imperativ, ne bi trebalo da isključi ili zanemari značenja i značaj pojedinih društvenih činilaca, a naročito čoveka. Po Stanovčiću, Dirkemovi društveni tipovi i Veberovi idealni tipovi su najviše do čega se u društvenim naukama može doći (str. 528). Stanovčić rezimira: “Spor oko **činjenica i vrednosti** je sigurno doprineo da danas razdvajamo `činjenice` od pukih spekulacija, ali i da konačno shvatimo da su društvene pojave neodvojivo povezane s vrednostima i značenjima. Oni moraju biti uzeti kao elementi strukture društvene stvarnosti i gledišta o toj stvarnosti. To ograničava upotrebu modela u oblikovanju političkog života. To je i stvar mere i tradicije. Mi možemo ceniti pokušaje da se društvo razvije na osnovu pretpostavljenih modela, ali moramo utvrđivati i analizirati adekvatnost tih modela, njihovu tradiciju, funkciju, primenljivost,

unutrašnju konsistentnost, posledice, rezultate i sve drugo što je Veber smatrao da se može ispitivati na relaciji ciljevi (vrednosti) - sredstva” (str. 532).

Vojislav Stanovčić se osvrće i na jedno veoma aktuelno pitanje teorijskog interesovanja i praktične politike koje se podvodi pod pojam **konstucionalno-institucionalni inženjering**, kojim su se bavili mnogi autoriteti empirijske političke teorije, koji su se već oprobali u oblasti normativnih političkih teorija (Robert Dal, Džejsms Bjukenen, Vinsent Ostrom, Danijel Elazar). Naime, normativna teorija i normativni ideali su polazna pretpostavka inženjeringa u oblasti ustanova, ustavnih i političkih sistema, bez obzira koliko oni beže od vrednosti i značenja s kojima su povezane društvene pojave i društvene nauke. Institucije se ne mogu jednostavno nakalemiti, nezavisno od tradicije i konteksta. Dve, relativno nove discipline političkih nauka – politička kultura i politička antropologija, najbolje potvrđuju da “iste ustanove u različitim političkim kulturama daju različite rezultate, a još veću ulogu imaju u proučavanju političkog ponašanja i uslova koji na njega utiču” (str. 600). Zato je veoma važna uporedna dimenzija i uporedno proučavanje političkih ustanova (institucija).

Pri razmatranju odnosa (i razlika) između **istorije i političkih nauka**, Stanovčić polazi od jedne formulacije Leopolda fon Rankea, koja je dugo bila deviza istoričara. Ranke je napisao:”Istoriji je dodeljena uloga da prosuđuje prošlost, proučava sadašnjost na korist budućih vremena. Na tako visoku ulogu ovaj moj rad ne pretenduje. On jedino želi da pokaže šta se stvarno dogodilo” (str. 512). Relativizam se pak, izražava i u jednom upozorenju Rejmona Arona da “prošlost nikada nije definitivno utvrđena” i K. Bekera da je “svaki čovek - svoj sopstveni istoričar”. Istoričari, po Stanovčiću, “imaju na svojoj strani i načelo “istorijske distance” koja ih obavezuje da se u izučavanjima ne približe isuviše vremenu u kojem žive” (str. 469), odnosno, „istoričar, u stvari, znanje o činjenicama ne stiče neposredno, jer obično opisuje i analizira davno prošle događaje, nego posredno: za njega su činjenice prošli pisani iskazi” (str. 632).

Stanovčić daje i jedan **istorijski luk razvoja političkih ideja od Istoka na Zapad**. Najstarija razmišljanja o društvu i politici sa starog Istoka data su u mitovima, književnim delima, spisima religijskog karaktera, a politički okvir u kojem je ta misao nastajala bio je orijentalni despotizam. Međutim, politička misao starog Istoka je fragmentarna i nije se uspela na nivo konzistentne političke teorije. Antička politička misao je na samom početku dostigla visoke domete, a centralna politička institucija bio je polis. Srednjovekovna politička misao bila je pod jakim uticajem crkve i obeležena je odnosom crkve i države, božje i zemaljske države, a to je “jedna od najduže održanih kontroverzi”. Za ovaj period se vezuje i povratak idejama o društvenom ugovoru i vladavini prava, a tzv. koncilijarne teorije po kojima crkvom treba da upravlja koncil (savet, skup episkopa, biskupa), a ne papa, neposredno su uticale na rađanje teorije o političkom predstavištvu i parlamentarnom obliku vladavine. Novovekovne teorije se

označavaju kao moderne, iako ne postoji potpuna saglasnost oko periodizacije ovog dela istorije, jer neki za kraj srednjeg i početak novog veka vezuju za Renesansu, drugi vezuju za konkretan događaj, tj otkriće Amerike (1492), a treći za Francusku revoluciju (1789).

Novi vek sa Renesansom i Humanizmom donosi drugačiji pristup kojim razara srednjovekovne hrišćanske predstave i sa tzv. "čistom politikom" koja se ne obazire na moral i religiju (Makijaveli), kao i sa teološkom interpretacijom uloge crkve (reformacija sa M. Luterom i Ž. Kalvinom). U XV i XVI veku država je u centru pažnje sa teorijom "državnog razloga" (Makijaveli i Gvičardini), ali i sa teorijom suvereniteta (Žan Boden i Tomas Hobs), kojom se opravdava njen autoritarni karakter. Novi vek, dakle, donosi i drugačiji trend u razvoju političke misli, na pretpostavci prirodnih prava i društvenog ugovora, razvijaju se teorije ograničavanja vlasti kako bi ona služila svrsi za koju se pretpostavlja da je uspostavljena. Politička misao se koncentriše na teorije demokratije, ograničenja vlasti, vlade po pristanku (Lok), vladavinu većine. Ako država ne štiti prirodna ljudska prava na život, slobodu i svojinu, pravo je građana da je svrgnu revolucijom. Ove liberalne ideje od Altuzijusa, Loka, Monteskeja, "Federalista", našle su svoj praktični izraz u Američkoj i Francuskoj revoluciji koje su i inspirisali. Od druge polovine XVIII veka počinje nova faza u razvoju političkih ideja sa Kantom, Fichteom i Hegelom, koji, kako ističe Stanovčić, daju gotovo poslednji pokušaj da se na sistematičan način obuhvate filozofija prirode, društva, prava i politike u stilu klasične političke filozofije. Neposredno nakon toga počinje period ideologija. Kako ističe autor, "u popularnim tumačenjima novije istorije društvene misli - XVIII vek je često tretiran kao `doba razuma`, XIX vek kao `doba ideologija`, a XX vek kao `doba analize`". Međutim, po Stanovčiću, iako se XX vek s pravom naziva vek analize, ipak su u praksi političke ideologije više došle do izražaja nego u prethodnim vekovima (str. 643).

Jedna od prvih premisa za političku teoriju i filozofiju, naglašava Stanovčić, jeste **pitanje o suštini ljudske prirode**, kao činioca političkog i uopšte društvenog ponašanja. Još od Aristotela se može pratiti ideja da je čovek društveno biće ili politička životinja (*zoon politikon*), a ta postavka je osnov za asocijativističku političku teoriju. Stanovčić ukazuje kako tri među najvećim evropskim političkim misliocima - Hobs, Lok i Ruso - imaju tri različite koncepcije političkog sistema a te koncepcije počivaju na različitom shvatanju čovekove prirode. On najviše naglašava osnovne ideje Lokova učenja, jer obe druge mogu voditi autoritarnim ili totalitarnim sistemima, dok ove polaze od čoveka kao razumnog bića, koje shvata da u društvu individue moraju uzajamno poštovati osnovna prava drugih ljudi na život, telo, slobodu i radom stečenu svojinu kao prirodna prava i da slobodu mogu uživati u okviru razumnih zakona uspostavljajući vlast po pristanku onih kojima vlada i smenjujući je ako se izvrgava u tiransku.

Od Platonovih elitističkih koncepcija o filozofima-upravljačima, preko teorija o božanskom poreklu kraljevske vlasti, ili predodređenosti aristokratije, do savremenih mehanizama izbora i predstavničke demokratije, postavlja se uvek aktuelno pitanje ko bi trebalo da vlada. Stanovčić piše: “Ko treba da vlada? Kakve osobine taj treba da poseduje? Kako se vrši selekcija onih koji upravljaju? Po kojoj osnovi dolaze na vlast (nasledem, izborom, uzurpacijom, obrazovanjem pa putem birokratskih lestvica ili penjanjem kroz oligarhiju političkih partija i drugim putevima) kako se odabiraju (po poreklu, znanju, snazi, viteštvu, junaštvu, čojstvu) pripadnici vladajuće elite ili se nameću svojom veštinom, agresivnošću, lukavstvom, krađom izbora, podrškom uticajnih grupa uključujući one koji raspolažu bogatstvom, medijima, ili silom, (vojskom, tajnom policijom, paramilitarističkim formacijama)” (str. 646).

Ne samo o velikoj učenosti autora, nego i o zanimljivosti ovog dela govori još nekoliko elemenata. Autor ne propušta priliku da čitaoca upozna kako je znatan broj dela nastao kao izrazito ili prećutno obračunavanje sa nekim drugim idejama ili njihovim autorima u smislu u kom *Prva rasprava o vladi* Džona Loka predstavlja opštu kritiku rada *Patriarha*, Roberta Filmera; *Beda filozofije* Karla Marksa kritiku *Filozofije bede* P. Ž. Prudona)” (str. 671). Takođe, ističe da neki biografski elementi iz života političkih mislilaca, pojedinih državnika ili verskih reformatora mogu biti značajni za razumevanje nekih ideja: “na primer, utisak koji je ostavio na Šopenhauera prizor zatvorenika okovanih na galijama u Marseju; ili ona čuvena scena kad Niče posmatra kočijaša koji bičuje iznemoglog konja” (str. 671).

Zanimljiva su takođe izvesna upućivanja na značajne detalje kako je Adam Smit, kao sunarodnik i sugrađanin podržavao Hjuma, a ovaj uticao na Kanta. Džon Stjuart Mil je napisao prikaz prvog toma Tokvilove *Demokratije u Americi*, “i istovremeno se raspitivao kod svojih francuskih prijatelja ko je čovek koji tako piše i šta on predstavlja u Francuskoj, da bi se posle otprilike mesec dana Tokvil i Mil sreli u Engleskoj i postali prijatelji” (str. 679). Ovaj detalj ima i dublje značenje, ako se zna da je ideju o “tiraniji većine” Mil preuzeo od Tokvila i na nju nadovezao ideju “tiranije mnjenja” u svom delu *O slobodi*. Stanovčić ne propušta priliku ni da nas upozna da je Džon Lok bio Raslov filozofsko politički uzor, a Džon Stjuart Mil mu je bio kum.

Načelne razlike u shvatanju mislilaca o karakteru ljudskih zajednica dovele su do podela među velikim misliocima na **apostole poretka**: Hobs, Hegel, Staljin, kao i mnogi konzervativni politički mislioci i ideolozi fašizma i **apostole slobode**: Aristotel, Akvinski, Lok, Monteskje, Džeferson, Konstan, Mil, Spenser i drugi (str. 263 i 687).

Moderne i savremene političke teorije se oslanjaju i tumače prethodno nasleđe, ali njihov osnovni predmet je savremeni politički život, politički oblici, ideje i institucije. “Politička teorija u širem značenju izraza oslanja se ali i uključuje: istoriju političke misli, klasičnu

političku filozofiju i savremene političke ideologije, kao i refleksije o karakteru same političke teorije i političke nauke (tj. obuhvata i sadržinu i predmet), tako i osnovna epistemološko-metodološka pitanja” (str. 644).

Ako se može izneti svoje čitanje ovog dela, ne bi smo mogli a da ne primetimo da je autor imao nekoliko ideja vodilja, koje mogu biti adekvatan orijentir, vodič i putokaz za dalja proučavanja i istraživanja u oblasti političkih nauka: Prvo, on se i lično i autorski rukovodi antičkom vrlinom - **umerenosti** koju podupire apelom Dositeja Obradovića - “čuvati se misli preteranih”. Drugo, osnovna nit koja se provlači u delu je **ideja slobode**, koju je Hegel u *Filozofiji istorije* opisao kao napredovanje „svetskog duha” od situacije u kojoj je samo jedan bio slobodan (istočnjački despot), preko situacije kada je veći broj, ali ipak samo manjina slobodna (u antičkim gradovima-državama), do zapadnih država u kojima su svi slobodni kao građani. Treće, traganje za **suštinom “političkog”**. Po Vojislavu Stanovčiću “suštinu političkog” čini traženje modaliteta zajedničkog života, a to znači i ustanova, obrazaca, “boljih” i “najboljih oblika” i niza elemenata koji se tiču regulisanja i usmeravanja života u zajednicama” (str. 354). Četvrto, ideja po kojoj je u odnosu na svako upravljanje i vladanje ljudi (nad ljudima) bolja vladavina zakona, odnosno **vladavina prava**, imajući u vidu ideje ograničavanja vlasti, od prirodnih prava, društvenog ugovora, podele i kontrole vlasti, do konstitucionalizma i ljudskih i građanskih prava i sloboda. Kako piše autor: “dobra pravila nije lako smisliti, ali ih je daleko teže primeniti. Tome se suprotstavljaju mnogobrojne slabosti ljudske prirode” (str. 56). Nije lako obezbediti da zakoni budu dobri, niti izabrati one koji bi bili dobri zakonodavci - napisao je citirajući Aristotela. (str. 139). Peto, **značaj političke kulture**. Stanovčić poručuje: “Politička kultura, kao i opšta kultura, jeste nešto što se mora negovati, razvijati, unapređivati, a to sporo i teško napreduje, baš kao i menjanje nasleđene ili s vremenom stečene političke kulture jednog društva” (str. 696). Šesto je **neophodnost vrednovanja** normativne političke teorije uporedo sa empirijskom i razlikovanje karaktera društvenih od prirodnih nauka. Raspravljajući o društvu teško da može isključiti vrednovanje kako to zahteva stroga nauka, nadahnuta tzv. vrednosnim neutralizmom. “Moramo, međutim, napomenuti da se vrednosnim sudovima ne može “pokriti” niti opravdati pristrasnost koja nema činjeničnu podlogu” (str. 385). Stanovčić se drži pravila po kojima teoretičar mora uvek preispitivati svoja stanovišta i otkrića, jer “filozof prestaje biti filozof onog trenutka kad `subjektivna sigurnost` u jedno rešenje nadvlada svest o problematičnosti takvog rešenja” (Blez Paskal).

Autor nastoji da ukaže da samo razumnim normama i standardima života i ponašanja, kao i širenjem samosvesti i moralne autonomije, čovek može očuvati ljudskost (humanost) pred društvenim silama.

Nakon vremena kada se periodično javljala sumnja u samu političku nauku (“tiranima nije potrebna politička nauka” osim kao učenje o tehnici vladanja), delo Vojislav Stanovčića je temeljno i utemeljujuće, čak i za najveće pobornike sile koji su smatrali da je politička veština dovoljna i bez političke nauke. Stanovčićev odgovor glasi: “Moguća je politička veština bez političke nauke, ali to je kao lečenje bez odgovarajućih znanja medicinske nauke, što znači da može biti vrlo opasno. Pa ipak, ima nadrulekara koji uživaju veliku popularnost” (str. 594) .

Ovo delo jedinog akademika-politikologa, doista je zasluženno dobilo nagradu grada Beograda kao najbolji rad iz oblasti društvenih i humanističkih nauka objavljen u 2006. godini.

„Politička teorija“, Vojislav Stanovčić, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, 2007.

Univerzitet u Beogradu - Fakultet političkih nauka